Geleentheidsrede

Mythevorming in de hedendaagse cultuur

Marcel Janssens
Departement Literatuurwetenschap
Katholieke Universiteit Leuven
Leuven
BELGIË
E-pos: marcel.janssens@arts.kuleuven.ac.be

Abstract

The concept of myth in contemporary culture

In contemporary culture the concept of "myth" is subjected to profound changes, both in the fields of knowing and of values. A tendency to demythologize is evident everywhere. Owing to the prominent procedures of covering and cross-over, ancient myths are mixed with many other thematic aspects in contemporary literature, e.g. in postmodern adaptations of Greek myths. With regard to culture, "myth" is used in various meanings. In modern or "postmodern" theology and exegesis the Bible is considered to be an anthology of myths. In recent years we have even met a tendency of "re-mythologizing" our thinking in a "postmetaphysical" age.

Opsomming

Mythevorming in de hedendaagse cultuur

In de hedendaagse cultuur is het begrip "mythe" onderhevig aan grondige mutaties, zowel in de kennis- als in de waardensfeer. Overal doet zich een tendens van ont-mythologisering voor. Ingevolge de dominante procedures van "covering" en "cross-over" worden oude mythen gemengd met andere thematische gegevens in de hedendaagse literatuur, bij voorbeeld in postmoderne bewerkingen van Griekse mythen. In de hedendaagse cultuur wordt "mythe" in de meest verscheiden betekenissen gebruikt. De moderne of "postmoderne" theologie en exegese blijken ook geneigd om de Bijbel te behandelen als een bloemlezing van mythen. De laatste tijd constateren wij een tendens van "her-mythologisering" van ons denken in een "post-metafysisch" tijdperk.

De bestuurscommissie van onze Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde heeft mij opgedragen op deze openbare vergadering in Beauvoorde op 10 juli 2002 een lezing te geven over “Mythe en mythevorming in literatuur”. Ik heb dat wat uitgebreid met “en in de cultuur”. Dat is een eindeloze materie die ik maar heel summier kan behandelen.

En het toeval is mij genadig. Op de openbare vergadering van de Academie hier in Beauvoorde in de zomer van 1967, sprak mijn illustere voorganger, zowel aan de universiteit als in de Academie, professor José Aerts, alias Albert Westerlinck, een feestrede uit ter gelegenheid van Stijn Streuvels’ zestigjarig lidmaatschap van onze Academie (Aerts, 1967:519-525). Zestig jaar lid, dat is een gebeurtenis die ook in de geschiedenissen van alle academiën ter wereld wel als “hoogste zeldzaamheid” zal gelden, aldus de spreker. De titel van de lezing luidde: “Streuvels: tussen historiciteit en mythe”. Historiciteit kan in de verhaalkunst getranscendeerd worden door de mythe, zo lezen we daar, en Streuvels was daar een meester in. Boer Vermeulen in *De Vlaschaard* bij voorbeeld associeert de spreker met mythische machtsreuzen als Icaros, Prometheus, Lucifer en “zovele antieke Griekse of Germaanse heroën” (Aerts, 1967:522). Daarmee zitten we volop in het onderwerp van vandaag.

Ik zal gemakshalve in het concept “mythe” maar twee betekenissen onderscheiden: een op het niveau van de kennis, en een op het niveau van de waarden.

Op kennisniveau wordt het “vóór-begrijpelijke” en “vóór-wetenschappelijke” denken van mythische vertellingen of de “mythos” afgewogen tegenover de “waarheid” of de “logos” van de wetenschap (Vergote, 1999:6; Ogden, 1967:99). Wat hun waarheidsgehalte betreft, komen mythen sterker naar voren dan legenden of sagen, al kan iets legendarisch wel opgetild worden tot het niveau van een mythe. De mythe van Zeus op zijn Olumpus heeft in elk geval een eerbiedwaardiger statuut dan het verhaal over Sinterklaas en die drie kindjes of over het Ros Beiaard en die rots bij Dinant. Een modewoord is tegenwoordig ook “hype”, een overgemediatiseerd fenomeen, dat van het heetste gespreksonderwerp kan promoveren tot mythe (Otten, 2002:21). Mythen verbeelden een wereld in verhalen vol symbolen. Die mythische beelden zouden volgens Carl-Gustav Jung zelfs “structuren van het collectief onbewuste” kunnen voorstellen (Eliade, 1999:14). Mircea Eliade, dé specialist in deze materie, noemt het mythische vóór-wetenschappelijke denken een soort van “intellectuele bricolage”, die werkt met alle mogelijke materialen, zowel met beelden als met begrippen, bij uitstek in makkelijk na te vertellen verhalen.

Op kennis- of waarheidsniveau gebruiken wij de term *mythe* ook zeer negatief in de betekenis van fabeltje, vertelsel, praatje zonder grond. Zo worden er nog steeds in verband met de Ronde van Frankrijk (*Tour de France*) “mythes gecreëerd”, dat wil zeggen: “anekdotes buiten proportie opgeblazen, onbestaande werkelijkheden gekneed” (Van Wallegghem, 2002:17).

Op het waardenniveau is het gebruik van de term *mythe* zeker even frekwent en relevant. Zoals wij op kennisniveau een vertelling of een feit optillen tot een eerbiedwaardige uitspraak over zeer wezenlijk geachte dingen – bij voorbeeld het ontstaan van de wereld of de zondigheid van de menselijke soort – zo krikken wij ook feiten, situaties, mensen idealiserend op tot op een niveau waar ze voor goed en voor iedereen (zo zeggen wij dan) een onaanraakbare voorbeeldfunctie verwerven. Dergelijke mythisering maakt deel uit van de procedures van *upgrading* of *leveling up*, die zo kenschetsend zijn voor onze overgemediatiseerde communicatie-samenleving. Ik geef daar straks voorbeelden en voorbeelden van. De promotie tot “mythisch” in de zin van “buiten het gewone opgewaardeerd met onbetwistbare voorbeeldfunctie die tot verering strekt”, doet zich tegenwoordig allergemakkelijkst voor.

1. In de literatuur

Als inleiding van mijn voorbeelden in de literatuur keer ik maar terug naar Streuvels. Die heeft bij voorbeeld met twee hymnische prozagedichten als “De bomen” uit 1909 en “Het glorierijke licht” uit 1911 de natuur van onze Vlaamse biotoop zonder meer gemythiseerd. Die twaalf “ruisch-aards” daar op een helling bij het Lijsternest tilt hij op tot oud-testamentische aartsvaders, als het ware gecanoniseerd uit kracht van hun oerwereldlijke majesteit. Dat is een mythisch aureool dat de historiciteit omkranst en heiligt.

Toevallig herlas ik kort geleden het boek *Tussen tuin en wereld* van Paul de Wispelaere uit 1979. Zeventig jaar na Streuvels schuwt hij de zwaar-geladen term *mythe* helemaal niet. Hij heeft het nostalgisch over de “mythische tuin” van de ongerepte natuur; over de “erotische mythe” van het aards paradijs dat helemaal door onze industriële samenleving schandelijk wordt om zeep geholpen; over de “Tuin der Tuinen” die wij schenden en bevuilen. Al mijn boeken, zo zegt hij, zijn bouwstenen van mijn “privé-mythologie” (Hermans, 1986). Dergelijke mythisering van een ongeschonden stuk natuur rond het vaderhuis bij Brugge en rond de eigen landelijke woning in Maldegem is een zeer gebruikelijke procedure in de hedendaagse literatuur.

Vanzelfsprekend moet ik in onze hedendaagse literatuur vooral Hugo Claus vermelden. En met hem belanden we bij het tegenwoordig meest voorkomende gebruik van de mythe, met name in het proces van ontmythologisering.

In “Het teken van de hamster” dichtte hij :

 Zoals de mot
 In de mythe zit (Claus, 1994:383)

en

 De mot zit in de mythes (Claus, 1994:387)

(Met een leuk woordspel: in het Frans betekent *mite* ook al *mot*.)

Hijzelf heeft zoveel mythen uit de Griekse godenwereld bewerkt: Thyestes, Oidipus, Phaedra, Orestes, Het Huis van Labdakos. Al heeft hij die verhalen als “mystifiërende waanbeelden” ontkracht en ze aldus gedemystificeerd, toch blijkt hij er telkens weer door aangetrokken, “als de mot door de lamp, zo lijkt het wel” (Claes, 1984:15). Maar dat de mot in de mythe zit, en dat ontmythologisering centraal staat in ons denken, dat heeft hij zeer goed gezien. Volgens zijn exegeten maakt hij zelf deel uit van “de experimentele mythe”, kennelijk nog zo’n begrip dat wij moeten ontmythologiseren (Wildemeersch, 1994:66-71).

Met zijn ambivalente haatliefde voor Vlaanderen heeft hij een aantal Vlaamse mythen sarcastisch gekleineerd of, in zijn terminologie, “te kakken gezet”.

In oktober 1968 publiceerde hij in het maandblad *Avenue* een reeks gedichten onder de titel *Suite Flamande*, waar hij een serie stereotypen van de Vlaamse cultuur grijnslachend in uitbeeldde, bij voorbeeld in het gedicht “Lange Wapper”, waar hij tal van opgehemelde emblemen en iconen het mythische masker afrukt en belachelijk maakt :

 Wij hebben ons donker bier naar Rodenbach genoemd,
 de reine jongeling die riep: Nicht raisonieren!

 De Verzekering draagt het embleem van onze ridders,
 Levet Scone heet een limonadetent.
 En alom in landouw en in gouw
 Is Uilenspiegel een etablissement.

 Bezoek onze Breugel- en Tirolerfeesten! Verteer!
 In lichtgevende verf glimmen onze nationale schelmen
 met hun verwisselbare lach. Eet onze Guido Gezelle-taarten!

Wij zullen volksdansen tot wij vallen.
Memlinc is ons uithangbord (Claus, 1994:493)

In zijn commentaar bij het gedicht “Lange Wapper” in de door hemzelf gerealiseerde TV-bewerking van “Suite Flamande” wordt nog een strofe uit dat gedicht geciteerd:

Om het jaar wordt aldus een kind van ons verleden
tot reuzenpop opgeblazen,
tot held uitgerekt.

En we zien de standbeelden van Albrecht Rodenbach, Jan Breydel en Pieter de Coninck, Rubens, Gezelle – allemaal mythisch uitvergroot en hier van hun sokkel gestoten, ontmythologiseerd dus.

Harry Mulisch hield in 1956 een lezing met als titel “Op weg naar de mythe”. Dat blijkt een tekst met een voorspellend karakter geweest te zijn. Bij zijn 75e verjaardag publiceert *De Standaard* een *Letteren Special Harry Mulisch 75 jaar. De man, de mythe, het interview, het oeuvre*. Daarin lezen we dat de schrijver nu “niet langer op weg (is) naar de mythe, hij heeft op zijn vijfenzeventigste zijn doel bereikt”; hij houdt “de vlag (zo men wil: de mythe) van het ene, hele, scheppende en dus vrije individu hoog”; want “mythes bestáán en leven”; tijd en dood zijn “bij uitstek mythisch domein” voor Mulisch (Anon., 2002a:8-11). Heeft hij in “De versierde mens” uit 1957 niet al zijn eigen denken met de mythen geconfronteerd? En wat voor mythen heeft hij niet verwerkt in *De compositie van de wereld* en *De ontdekking van de hemel*? Mulisch en de mythe: daar zitten lijvige doctorale dissertaties in.

Griekse mythen worden grondig onttakeld in recent toneelwerk van Jan Decorte en Tom Lanoye. Jan Decorte kleepte Oidipoes letterlijk uit als een slungel in zijn stuk *Bêt noir* en hij ontmythologiseerde dit jaar het Medeia-verhaal onder de titel *Betonliebe plus Fleischkrieg Medea*. (De ondertitel daarvan kon zijn: *Eige vollek eerst*.) Tom Lanoye herschrijft ook de Griekse mythe in zijn stuk *Mamma Medea* volgens de coördinaten van onze tijd. Dergelijke verwerking van de mythische grondstof verloopt volgens de postmoderne procedures van *covering*, *rewriting*, *recycling*, *frame-breaking*, *cross-over*, *mixing*. Zo mixt de popgroep Enigma (met een beeld van de verrezen Christus op de CD) rock met Gregoriaans, zo haalt de Zuid-Amerikaanse zanger Edson Cordeiro de gecanoniseerde Wolfgang Amadeus Mozart uit zijn mythische niche vandaan door *Die Zauberflöte* te mixen met *I can get no_satisfaction* van The Rolling Stones. En Madonna zingt haar wereldberoemde hit *Like a prayer* met doorboorde handpalmen in een kerk vol rockmuziek en op een Calvarie vol brandende kruisen – een zeer geslaagde ont-

mythologisering van het passieverhaal met Madonna zelf als vrouwelijk Christus-icoon, zeer tot ongenoegen van haar sponsor Pepsi Cola en meer nog van het Vaticaan. Eén van de postmoderne leuzen luidt toch: “Nothin’ sacred”? Ontmythologisering aan de ene kant gaat gepaard met *leveling up* aan de andere kant: graffiti hebben *street credibility* en verkrijgen *museum credibility*. Je kunt ze gaan bekijken in het British Museum.

Inmiddels werden ook in de Europese literatuurgeschiedschrijving een aantal mythes onderuitgehaald. Ik vermeld er één van. In de 18e eeuw heeft de Westerse intellectueel zijn verlangen naar een primitieve ongereptheid vertaald in de mythe van *le bon sauvage*, die hij ging opzoeken in de steppen en oerwouden van Amerika en Afrika. Ook dat ideaalbeeld werd inmiddels grondig ontmythologiseerd in de context van kolonisering en dekolonisering en – recenter – van mondialisering. Omgekeerd wordt Aleandre Dumas 132 jaar na zijn dood toch nog op verzoek van Jacques Chirac bijgezet in het Franse Panthéon te Parijs, omdat zijn werk wereldwijd gestalte heeft gegeven aan de “Franse Mythe” (Durnez, 2002:11).

2. In onze cultuur

Omtrent die ontmythologisering in onze cultuur heb ik de jongste maanden een hele map vol knipsels uit kranten en weekbladen gesprokkeld. (Ik heb dat archiefje bijgehouden tot kort na 11 juli 2002 – nog zo ’n mythische datum in de geschiedenis van Vlaanderen, zoals hierna moge blijken.) U weet allicht wel dat er een site op Internet bestaat met als titel www.bigmith.be, waar alle scheppingsverhalen ter wereld visueel worden op uitgebeeld.

In mijn knipsels vind ik een *Forum*-gesprek met Manu Ruys in *Knack* van 19 september 2001, dus kort na 11 september, waar Manu Ruys brandhout maakt van de mythes rond de kruisvaart van Godfried van Bouillon (Ruys, 2001:120). Een goeie week geleden waren wij op tocht langs de Katharenroute in de Languedoc. We ontmoetten er bij een Katharenkasteel een erudiete Duitser, met wie we spraken over de pausen van Rome en van Avignon, over de kruistocht tegen de Katharen en de Albigenzen, over de verbranding van de ketters op de markt in Montségur; de Duitser zei: “Dit landschap met alleen wijngaarden moet vol zitten met ‘Mythen und Legenden’”.

Een aantal jaren geleden maakte de Vlaamse Gemeenschap zich op om in 2002 de Guldensporenslag 700 jaar later luisterrijk te herdenken met allerlei manifestaties die tot over de grenzen zouden zinderen. 1302 – en de weerklink daarvan in ons collectief geheugen – is de laatste jaren

evenwel danig ge-de-mythologiseerd en de herdenking werd anders aangepakt. Morgen gaan wij toch als dank voor onze gesubsidieerde straatbarbecue met z'n allen ons nieuw Vlaams volkslied "Vlaanderen boven", een bijgewerkte hit van Raymond van het Groenewoud, zingen. De huidige Vlaamse regering heeft de 11-juli-herdenking inderdaad "dicht bij het volk" willen brengen, ver weg van mythische praalstoeten (Deschouwer, 2002:36).

Hendrik Conscience heeft met *De Leeuw van Vlaanderen* uit 1838 aan het epos van de Clauwaerts mythische proporties verleend. Hij heeft dat gebeuren in Brugge en rond Groeninghe bij Kortrijk met een mythisch aureool opgetild. In de recente geschiedenis van Vlaanderen en van de Vlaamse Beweging wordt 1302 toch veel nuchterder bekeken met een de-mythologiserende wetenschappelijke apparatuur (Meyvis, 2002:1; Bonte, 2002; Beheydt, 2002:6-7).

Op de frontpagina van *De Standaard* van 2 juli jongstleden staat in grote letters: "11 juli 1302. De mythe van de Guldensporenslag doorgeprikt". En in het artikel "Middeleeuwse tabloids maken 1302" staat: "Het Vlaamse leger was bij voorbeeld niet het zootje ongeregeld uit de mythe" (Anon., 2002b:4; Anon., 2002c:1). De Guldensporenslag in zijn geheel is allicht niet "veel meer dan een vergulde mythe", of een "episode uit de nationalistische mythologie" (Lagrou, 2002:14). Met 1302 als uitstekend voorbeeld worden leerlingen tegenwoordig op de middelbare school ingewijd in het verschil "tussen feit en mythe"; ze leren het onderscheid te maken tussen de feiten en "de mythologisering van 1302" in de 19e eeuw (De Laet, 2002:4). Onlangs lees ik dat de reddende hulp op het beslissende moment bij de slag der Gulden Sporen niet kwam van Robrecht van Bethune, zoals Conscience dat voorstelt, maar "uit minder mythische hoek", met name van Jan van Renesse (Anon., 2002d:1). Demystifiërende informatie vindt men ook bij Roox (2002:39).

Er bestaan naslagwerken zoals van Raoul van Caeneghem (ed.). *Feiten en Mythen van de Guldensporenslag* (1302), en van J.F. Verbrugghen en Rolf Falter. *Opstand in Vlaanderen* (1302), waar heel die mythevorming wetenschappelijk onder vuur wordt genomen. Mythes over ons verleden schragen nu eenmaal ons identiteitsbesef, zei de burgemeester van Gent, Frank Beke, in zijn 11-juli-toespraak; daar bevinden wij ons goed bij (Beke, 2002:9). Maar de Vlaamse mythevorming is te ver gegaan. 1302 als Vlaams strijdsymbool met een nationalistisch aureool omgeven, blijkt trouwens helemaal uit den boze te zijn. Anderzijds hebben we geen behoefte aan "de nieuwe mythe dat Vlaanderen niet bestaat" (Sturtewagen, 2002:8), zoals nu mode wordt in het milieu van intellectuelen die lijden aan "identiteitsschaamte" (Schiltz, 2002:21). En die alles wat met culturele of nationale identiteit te maken heeft, meteen

als oubollig en extreem-rechts nationalisme verketteren. Nationalisme is zelf zo'n mythe die moet worden gedumpt.

In maart 1995 ondertekenden een aantal Vlaamse intellectuelen, schrijvers en andere kunstenaars, een ronkend pamflet onder de titel "Gedaan met nationalistische dwaasheid". Die Vlamingen verkondigden luid dat zij achter geen enkele nationale vlag willen opstappen, zeker niet achter een Vlaamse, desnoods achter een Belgische, want dat stelt toch niets voor. De "belgitude" dan maar, maar dan lekker ontdaan van enige mythische connotatie. Pierre Benazet, correspondent in Brussel voor Radio France, zei onlangs: "Le Belge est simple, il mange des frites". Maar die Belgische frieten zijn ons liever dan Vlaamse mythen. Adieu Conscience! Adieu de slogan "De tael is gansch het volk"! Adieu de hoogmis rond de Ijzertoren! Weg met "de mythe van de afgehakte kinderhandjes" of de Duitse gruwelen tijdens de Eerste Wereldoorlog! (De Schaepdrijver, 2002:9). Weg met de mythe van Leopold II! (Anon., 2002e).

Kortom, ontmythologisering lijkt de nieuwe rage. Als je vandaag "De Leeuw van Vlaanderen" zegt, denk iedereen aan wielrenner Johan Museeuw (Roos, 2002:37). Die heeft volgens zijn sportbestuurder Patrick Lefevere inderdaad "iets mythisch" (Anon., 2002f).

Dergelijke de-mythologisering van Vlaamse erfstukken hoort thuis in de ontmanteling van zogenoemde "klassieke" waarden uit de canon. De canon, al zo lang in het verleden vastgelegd, vereerd en doorgegeven, ligt tegenwoordig fameus onder vuur. Ook de canon wordt tegenwoordig graag uitgekleet en ontmanteld als een mythische constructie. Over de canon van de Duitse literatuur die de literatuurpaus Marcel Reich-Ranicki onlangs opstelde, zegt de 38-jarige Duitse romancier Thomas Hettche: "Dit is geen canon meer, maar een lekkende kano" (Van Nieuwenborgh, 2002:14). Ikzelf was zeer opgetogen met het resultaat van een enquête van de Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde uit Leiden, die haar leden vroeg om "de meest canonieke schrijver" uit ons literair erfgoed aan te duiden: Multatuli kwam duidelijk als eerste naar voren (Anon., 2002g:14). Dat ikzelf een zo aanzienlijk deel van mijn onderzoeks- en doceerloopbaan aan zijn oeuvre heb besteed, zal dan wel degelijk gemotiveerd geweest zijn. Maar ik heb verdraaid last gehad om mijn studenten de hele *Max Havelaar* te doen uitlezen.

Die ontmythologisering is een aspect van wat ik noem "de verleuking in het midden", in de mid-cultuur. Een voorbeeld daarvan is de verleuking van ons televisiestation Canvas, oorspronkelijk bedoeld voor "meer-waardezoekers", in een sportzender. Zo werken de media aan de ontzuring of de verzoeting van onze samenleving. Cultuurcompetentie

verleuken wij in cultuurparticipatie, te meten met getallen te midden van de mensen. Hét sleutelwoord in deze tijd van ontzuring is “light”. Ook bondskanselier Schröder blijkt niet gekant te zijn tegen een “nationalisme – light”. En Jean-Pierre Raffarin allicht ook niet.

Laat me nog een paar andere voorbeelden uit mijn knipselarchief citeren.

De vrouwvriendelijke koran blijkt een “nuttige mythe” te zijn (De Foer, 2002:8). In Brugge loopt een cyclus van schrijversgesprekken over het thema “De mythe van Europa”, zoals de Amerikaanse professor Sacvan Bercovitch “de mythe van Amerika” heeft beschreven (Alberts, 2002:7-10). Queen Mum houdt met haar mythe het Engelse koningshuis overeind (Neefs, 2002:4). Rond het proces Van Noppen hing “de mythe van de strafpleiter” (Draulans, 2002:22-28). En voor zijn auteurs is West-Vlaanderen een “mythische plek” (Demets, 2002:7-9). Kristien Hemmerechts spreekt over “de hardnekkige mythe van de heerlijke onschuldige kindertijd” (Hemmerechts, 2002). Mythes over taalexamen gaan de wereld uit, zegt minister Luc van den Bossche (Otte, 2002:4). Een medewerker van de Zuid-Afrikaanse president Thabo Mbeki noemde aids recent nog “een mythe” (Anon., 2002h:10). In de communicatie rond popmuziek idem: rond de opvoering van *The Wall* door Pink Floyd zweeft een mythe (Anon., 2002i:45). En in de rubriek “In Excelsis Deo Gloria” in Focus Knack lees ik: “Van Morrison is sinds jaar en dag een mythe in de muziek” (Hendrix, 2002:19). Met zijn *Star Wars*-films heeft regisseur George Lucas de Lucas-mythe en een nieuw evangelie volgens Lucas gecreëerd (Anon., 2002j:7-15), zoals de regisseur Stanley Kubrick “drie jaar na zijn dood nog altijd een bron van mythes” is (aldus *De Standaard* van 18 juli 2002, p.15). En een eeuwenoude “Europese mythevorming” vinden we in de stereotiepe afstempelingen van de Duitser als grof, de Fransman als elegant, de Engelsman als flegmatiek, enzovoort (Van der Horst, 2002:22).

Het besluit van Leopold III om na de inval van de Duitsers in mei 1940 thuis “bij zijn troepen te blijven” is tot “een leopoldistische mythe” uitgegroeid (Van Cauwelaert, 2002:5). Mark Eyskens zegt dat hij in zijn leven “mythische personages” heeft ontmoet, zoals paus Pius XII of Winston Churchill (Eyskens, 2002:8). In de jongste week-end-editie van *De Standaard* konden we lezen: Bert Anciaux (die ontslag nam als Vlaams minister van Cultuur) “is een gecultiveerde mythe, overgoten met echte tranen” (Brinckman, 2002:35).

Wij herinneren ons allemaal levendig, hoe vlug en hoe heftig er mythevorming is ontstaan rond de vermoorde Pim Fortuyn (*Algemeen Dagblad*, 11 mei 2002). Met die moord is immers een Hollandse mythe “uiteengespat” of “in scherven geslagen” (*Algemeen Dagblad*, 11 mei

2002), met name de mythe van het oerdegelijke, politiek correcte poldermodel. Een Europese correspondent van het Amerikaanse persbureau UPI verwees in die context ook naar de Anne Frank-mythe, als zouden Nederlanders massaal joodse onderduikers hebben beschermd (*Algemeen Dagblad*, 11 mei 2002). De dood van Fortuyn verpulverde echt een Hollandse mythe: die van de onschuld van tulpen, klompen en molens. De Engelse krant *The Times* schreef dat een afschuwelijke gebeurtenis niet kan verantwoorden dat een man als Fortuyn “een mythische status” krijgt. Bij ons stond in *Het Laatste Nieuws* dat Fortuyns dood een einde maakte aan “de laatste mythe” van de Nederlandse politiek, met name dat dat land op de best mogelijke wijze bestuurd wordt door zijn regenten (geciteerd in *Algemeen Dagblad*, 11 mei 2002). Pim werd “de nieuwe Jezus”, “de Messias” genoemd; zoals bij Jezus en Diana werd zijn “goddelijke opdracht” met “goddelijke termen” geroemd en zoals die twee iconen werd ook hij laf vermoord (*De Volkskrant*, 11 mei 2002). Op woensdag 8 mei jl. hoorde ik Marc Reynebeau in het programma *Voor de dag* op Radio 1 zeggen dat de mythe Fortuyn onweerstaanbaar zou groeien. Dat is inderdaad geschied. In *Neerlandia* van vorige maand stond ook weer dat Nederland er met de moord op Fortuyn “een legende”, ja “een mythe” bijgekregen heeft.

Merkwaardig genoeg zei Pim Fortuyn zelf enkele dagen voor zijn dood: “Het is nu niet de tijd voor een martelaar of een mythe”, als antwoord op een vraag van de hoofdredacteur van de *Gay Krant*, of “het niet mooi zou zijn als je nu zou overlijden, dan ben je voor eeuwig een mythe”. Onder het massale eerbetoon voor en tijdens zijn begrafenis begon hij “mythische proporties” te krijgen, en werd hij als “verlosser”, als “Neêrlands hoop in bange dagen” uitvergroot naar het model van Jezus van Nazareth (*Algemeen Dagblad*, 11 mei 2002). In de context van ontkerkelijking en ontzuiling én van de kleurloos genoemde politiek op het Haagse Binnenhof hing zo ’n heiligverklaring in de lucht.

De ontmythologisering doet zich ook vrij drastisch voor in de post-moderne theologie, ook negatieve of apophatische theologie genoemd. In het postmoderne denken zijn de “grote verhalen” van de godsdiensten niet meer vertelbaar. De *grand narratives*, de *grands récits* zijn dood. De wereld is een gefragmenteerd spektakel geworden, zoals de TV of het aanbod op Internet. De gnosis van deze tijd wordt gedomineerd door een fundamentele epistemologische scepsis. Op de religieuze supermarkt bedient de gelovige zich naar believen “à la carte” en het christelijke verhaal is een open verhaal geworden, dat altijd weer cultuurhistorisch gerecontextualiseerd moet worden.

Ook in Zuid-Afrika, waar ik de laatste maanden de media uitvoerig kon bekijken en beluisteren en lezen, is dergelijke ontmythologisering van het

christelijke geloof losgebroken, voorals nog tot woede en ergernis van vele rechtgelovigen in de hervormde kerken. De mythologische herkomst en het mythologische statuut van de christelijke belijdenis zijn plots medianieuws geworden in de postmoderne tijd (*Die Burger*, 8 mei 2002). Zoals de Griekse mythologie of de Noorse Saga's zou het christelijke verhaal ook een verzameling mythes en legenden kunnen zijn (*Beeld*, 25 maart 2002). Ontmythologisering betekent hier zowaar dat het christelijke grote verhaal zelf tot mythe wordt. Is de Bijbel nu "n klomp mites wat valse voorstellingen oor God maak" (*Die Kerkblad*, 27 februari 2002)? Een zeer befaamd nieuwtestamenticus van een universiteit in Pretoria verklaarde onlangs, dat we toch niet kunnen blijven geloven dat de zonde in de wereld gekomen is, omdat Eva van een appeltje gegeten heeft (*Volksblad*, 20 mei 2002). In de krant *The Star* van 4 april 2002 lees ik dat Zuid-Afrikaanse bisschoppen erover akkoord kunnen gaan om God vrouwelijk, "she", te noemen ...

3. Re-mythologisering?

Tot slot wil ik erop wijzen dat er tegenwoordig toch weer zo iets als respect voor de mythe groeit en dat de mot toch niet echt helemaal in de mythen zit.

Zeker, we leven in de tijd van de de-religie of van de horizontale ver-aardsing, zoals Mark Eyskens dat zo woordenrijk uitdrukt in zijn boeken over de godsverduistering in de postmoderne tijd. De mens heeft "de gave van de verwondering" verloren, schrijft hij, hij heeft het zijswonder gebanaliseerd, bij voorbeeld in de infotainment-cultuur op TV en Internet. Wij hebben de ultiemste dingen ge-de-mythologiseerd (Eyskens, 1985: 138, 145, 147).

En toch ... toch hebben zowel de vooruitgang van de wetenschap als het hedendaagse post-metafysische denken een nieuwe gevoeligheid voor het transcendente gecreëerd, voor een dimensie van de werkelijkheid die niet alleen ons begripsvermogen maar ook ons formuleringsvermogen overschrijdt. Een vermaard Vlaams astrofysicus, Gerard Bodifée, verklaart in een interview met *De Standaard* (24 juli 2002, p. 2) onder de titel "We moeten ons eigen evangelie schrijven": "geen enkele cultuur ontkomt aan het zoeken naar mythische elementen".

In die context van transrationeel zinzoeken blijkt er een eigentijdse belangstelling te groeien voor die aloude inkleding en verbeeldingen van het zijswonder in verhalen als het Gilgamesj-epos, de Sutra's en de Veda's, dus in vertellingen die dateren uit de tijd toen de mens zijn weg zocht in de wereld van de mythe, dus aan gene zijde van de rede, transrationeel. Die verhalen over het grote geheim van het zijsmysterie

wekken weer onze aandacht (Eyskens, 1985:259). Ik hoor zowaar een Vlaams filosoof ontlangs verklaren, dat we de ontmythologisering moeten gaan ontmythologiseren. De mythe bevrijdt ons immers van de "pure rationaliteit". Daarom gaan we best wat "re-mythologiseren". Ook de theologie en de exegese, bij voorbeeld bij de Duitser Eugen Drewermann, revalideren de mythe tegenwoordig meer en meer. Wij kunnen meer inhaken op de poëzie van de mythe, schrijft die (Drewermann, 2002:164-172).

Zit de mot echt in de mythe? De tijd zal het leren.

Bibliografie

- Aerts, José. 1967. Streuvels: tussen historiciteit en mythe. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Taal- en Letterkunde*, 9-12:519-525.
- Alberts, Frank. 2002. Het verlangen genaamd Amerika. *Standaard der Letteren*: 7-10, juli 18.
- Anon. 2002a. Harry Mulisch 75. *Standaard der Letteren, Boekenmagazine*, 2619: 8-9;10-11, juli.
- Anon. 2002b. *De Standaard*: 4, mei 10.
- Anon. 2002c. 't Pallieterke, Vlaanderen bo-oven. *'t Pallieterke*, 57(24):1, juni 12.
- Anon. 2002d. De Leeuw van Vlaanderen. *De Standaard*: 1, juli 10.
- Anon. 2002e. Leopold 2: de man, de macht, de mythe. *Standaard der Letteren*: mei 10.
- Anon. 2002f. Johan heeft iets mythisch. *De Standaard*: april 16.
- Anon. 2002g. Nederlanders vinden Multatuli grootste schrijver. *De Standaard*: 14, juni 22/23.
- Anon. 2002h. Zuid-Afrika regering stuurt aidsbeleid bij. *De Standaard*: 10, april 20/21.
- Anon. 2002i. Il misterio delle origini del mito. *La Repubblica*: 45, maggio 9.
- Anon. 2002j. George Lucas slaat terug. *Focus Knack*: 7-15, mei 8.
- Beheydt, Ludo. 2002. Nationale en culturele identiteit in de Lage Landen. *Nieuwsbrief van de orde van den Prince*, 21(5):6-7.
- Beke, Frank. 2002. Recepten voor welbevinden. *De Standaard*: 9, juli 11.
- Bonte, Leo. 2002. Vlaming word je voor de buis. *De Standaard*, mei 10.
- Brinckman, Bart. 2002. Een kind van zijn tijd. Bergen verzetten, bruggen verbranden: Bert Anciaux en de boze buitenwereld. *De Standaard Weekend*: 35, juli 6/7.
- Claes, Paul. 1984. *De mot zit in de mythe. Hugo Claus en de Oudheid*. Amsterdam : De Bezige Bij.
- Claus, Hugo. 1994. *Gedichten 1948-1993*. Amsterdam : De Bezige Bij.
- De Foer, Steven. 2002. De nuttige mythe van de vrouwvriendelijke koran. *De Standaard*: 8, februari 26.
- De Laet, Alexandra. 2002. 1302, voetnoot in het onderwijs. *De Standaard*: 4, juli 9.
- De Schaepdrijver, Sophie. 2002. De mythe van de afgehakte kinderhandjes. *Standaard der Letteren*: 9, maart 7.
- Demets, Paul. 2002. Het West-Vlaanderen in ieder van ons. *Knack*: 7-9, april 3.
- Deschouwer, Kris. 2002. 11 juli dicht bij het volk. *De Standaard*: 36, juli 13/14.
- Draulans, Dirk. 2002. De mythe van de strafpleiter. *Knack*: 22-28, april 10.
- Drewermann, Eugen. 2002. Geeft religie nog zin? Zin vinden in tijden van zucht naar macht en geld. Averbode.

- Durnez, Gaston. 2002. Musketier. *Tertio Christelijk opinieblad voor het derde millennium*: 11, juni 19.
- Eliade, Mircea. 1999. Mythen en mythologieën. In: Golowin, S., Eliade, M. & Campbell, J. *De grote mythen van de wereld*. Tweede druk. Leuven/Kampen : Davidsfonds/Kok. p. 10-37.
- Eyskens, Mark. 1985. Bron en horizon. Het Avondland uit de impasse. Tielt/Weesp : Lanno.
- Eyskens, Mark. 2002. Ik heb gestreden tegen eentonigheid. *De Standaard Magazine*, 10(24):8, juni 14.
- Hemmerechts, Kristien. 2002. Zone 3. *De Morgen*, april 17.
- Hendrix, Eddy. 2002. In Excelsis Deo Gloria. *Focus Knack*: 19, mei 22.
- Hermans, Rudi. 1986. Mijn boeken: hoekstenen van mijn privé-mythologie. *Het Belang van Limburg*, december, 22.
- Lagrou, Pieter. 2002. Een glorierijk verleden. *De Standaard*: 14, juli 8.
- Meyvis, Ludo. 2002. Zevenhonderd jaar later. Hoe Vlaams is de Guldensporenslag? *Campuskrant. Tijdschrift van de K.U. Leuven*, 11:1, april 18.
- Neefs, Evita. 2002. De koningin-mythe. *De Standaard*: 4, april 2.
- Ogden, Schubert M. 1967. *The reality of God and other essays*. London : SCM.
- Otte, Anja. 2002. Mythes over taalexamen gaan wereld uit. *De Standaard*: 4, april 19.
- Otten, Hans. 2002. Het Hof van Assisen NV. *DSM Magazine*: 21, april 26.
- Roos, Gilbert. 2002. De slag om de kist. 'The chest of Courtrai': uniek ooggetuigenverslag van 1302 of slimme vervalsing? *De Standaard Weekend*: 39, juli 6.
- Roos, Gilbert. 2002. Liever de vos dan de leeuw. *De Standaard*: 37, maart 16/17.
- Ruys, Manu. 2001. Islam. *Knack*: 120, september 19.
- Schiltz, Hugo. 2002. Vlaming zijn om Europeër te worden. *De Standaard*: 21, juli 12.
- Sturtewagen, Bart. 2002. Wanneer gaan de handen aan de ploeg? *De Standaard*: 8, juli 11.
- Van Caeneghem, Raoul (red.) 2002. *Feiten en mythen van de Guldensporenslag*. Antwerpen : Mercatorfonds.
- Van Cauwelaert, Rik. 2002. Retie. *Knack*: 5, juni 12.
- Van der Horst, Joop. 2002. Oude meningen. *De Standaard*: 22, juni 8/9.
- Van Nieuwenborgh, Marcel. 2002. Kanon van de kritiek stelt canon van de Duitse letteren samen. *De Standaard*: 14, mei 23.
- Van Wallegheem, Rik. 2002. Schijn en werkelijkheid. *De Standaard*: 17, juli 8.
- Verbrugghen, J.F. & Falter, Rolf. 2001 [1302]. *Opstand in Vlaanderen*. Tielt : Lannoo.
- Vergote, Antoon. 1999. Voorwoord. In: Golowin, S., Eliade, M. & Campbell, J. *De grote mythen van de wereld*. Tweede druk. Leuven/Kampen : Davidsfonds/Kok. p. 6-9.
- Wildemeersch, Georges. 1994. Hugo Claus en de experimentele mythe. *Literatuur*, 94(2):66-71.

Kernbegrippe:

mite en ontmitologisering
ontmitologisering: in teologie en eksegeese

Key concepts:

myth and demythologising
demythologising: in theology and exegesis